



ÖRTÜLÜ ANLAM UNSURLARININ TÜRKÇE DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMI VE ÇALIŞMA KİTAPLARINDAKİ YERİ*

Elif AKTAŞ**

Leyla ŞENTÜRK***

Geliş Tarihi: Kasım, 2015

Kabul Tarihi: Şubat, 2016

Öz

Bu çalışma, Türkçe dersi öğretim programındaki (6-8. sınıflar) kazanımlarda ifadesini bulan ‘örtülü anlam’ unsurlarının işlevlerini belirlemeyi ve 2015-2016 eğitim öğretim yılına ait MEB Yayınları 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki kullanım düzeyini betimlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Türkçe dersi çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitaplarındaki etkinlikler sınıflandırılmış ve Türkçede örtülü anlam oluşturan kavramlar üzerinde durulmuştur. Betimsel doküman incelemesine dayalı araştırmada, veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. Verilerin kategorileştirilmesinde Onan ve Tiryaki’nin (2012) sınıflandırma ölçütlerinden faydalanılmış olup ölçütlerde bazı değişiklikler yapılmıştır. İncelenen ders kitaplarında, özellikle edebî nitelik taşıyan kurmaca ve şiir türü metinlerde örtülü anlam unsurlarını buldurmaya yönelik etkinliklere sıkça yer verildiği görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkçe dersi öğretim programı, çalışma kitabı, örtülü anlam, etkinlik.

THE PLACE AND IMPORTANCE OF IMPLICIT MEANING ELEMENTS IN SECONDARY SCHOOL TURKISH LESSON CURRICULUM AND TEXTBOOKS

Abstract

In this study, it was aimed to determine the function of “implicit meaning” elements that finds its expression to the acquirements in Turkish Lesson Curriculum (6th - 8th Grades) and to describe the level of use in the 6th, 7th and 8th Grades’ Turkish textbooks published by Ministry of Education of 2015-2016 academic year. In the present research in which a document analysis model has adopted, content analysis method was used to analyze the data. In accordance with this purpose, activities at the Turkish course workbooks was classified, centering upon the concepts that carry implicit meaning in Turkish. Onan and Tiryaki’s classification criteria were used to categorize the data, making some changes in these criteria. It is often seen to have touched upon the activities toward carrying covert meaning

* Bu çalışma, 19-21 Haziran 2014 tarihlerinde Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi’nde düzenlenen 7. Uluslararası Türkçenin Eğitimi-Öğretimi Kurultayı’nda sunulan sözlü bildirinin güncellenmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr.; Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü, elifaktas@erdogan.edu.tr.

*** Yrd. Doç. Dr.; LUMINA-The University of South-East Europe, Department of Applied Modern Languages, leyla.senturk@lumina.org.

elements especially in the fiction and poetry texts with literary quality in the textbooks examined.

Keywords: Turkish lessons curriculum, textbook, implicit meaning, examine.

Giriş

2015 yılında yenilenen Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda, öğrencilerin sözlü iletişim, okuma ve yazmayı kapsayan dil becerilerinin yanında düşünme, anlama, sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma, değerlendirme gibi zihinsel becerilerinin geliştirilmesi de amaçlanmıştır. Program “öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri sözlü iletişim, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde yapılandırılmıştır” (MEB, 2015: 3). Ayrıca söz konusu programda dinlediklerini ve okuduklarını anlayan, kendilerini yazılı ve sözlü olarak ifade eden; eleştirel, yansıtıcı ve yaratıcı düşünen, estetik zevk kazanmış bireyler yetiştirilmesi de amaçlanmıştır (MEB, 2015: 4).

Türkçeyi doğru, bilinçli, etkili, özenli ve güzel kullanma; iletişim kurma; eleştirel ve yaratıcı düşünme Türkçe dersinin öğrencilere kazandırmak istediği temel becerilerdendir (MEB, 2015: 3). Programda ifadesini bulan şekliyle öğrencilerin “okuduğu, dinlediği ve izlediğinden hareketle, söz varlığını zenginleştirerek dil zevki ve bilincine ulaşmaları” ve “dili doğru, güzel ve etkili kullanmaları” örtülü anlam unsurlarının Türkçe öğretimindeki işlevini bilmeyi ve uygulamayı gerektirmektedir (MEB, 2006: 4; 2015: 5).

Bir önceki Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (2005) ve bu programa bağlı olarak hazırlanmış ortaokul 6-7-8. Sınıf Türkçe ders kitaplarında okuma ve dinleme temel dil becerilerinin kazanımlarında yer alan “Dinlediklerindeki / izlediklerindeki ve okuduklarındaki örtülü anlamları bulur” (MEB, 2006: 14, 25) ifadesi, öğrencilerin dilin farklı bağlamlarda aldığı görünümleri fark ederek Türkçenin zenginliklerini kavramalarını sağlayan önemli bir beceridir. 5. sınıf kazanımlarında ise ‘örtülü anlam’ ifadesine rastlanmamaktadır. 2015 yılında yenilenen Türkçe Dersi Öğretim Programında da Sözlü İletişim öğrenme alanı içerisinde 8. sınıflara yönelik “Dinlediği / izlediği bir metnin, medya içeriğinin veya sözel sunumun örtülü anlamını belirler” kazanımı yer almaktadır (MEB, 2015: 14, 36).

Örtülü anlam kavramı, 2005 Türkçe dersi öğretim programında “doğrudan söylenmeyen yargılar”, “Bir cümlenin anlamından çıkarılabilecek diğer anlamlar, ifadeler” şeklinde tanımlanmaktadır. Programda örtülü anlamı açıklayan iki örneğe yer verilmiştir: “Toplantıya

Ali de katıldı.” cümlesinden çıkarılabilecek “Toplantıda Ali’den başkaları da vardı.” Sözü örtülü biçimde yer alır (MEB, 2006: 14, 25, 287). Mehmet Akif ERSOY’un “Allah bir daha bu millete İstiklal Marşı yazdırmaz!” ifadesinden “Bir daha milletimiz bağımsızlık savaşı vermek zorunda kalmazın, aynı zor günler yaşanmasın.” yargılarına ulaşılabilir (MEB, 2013: 60). Verilen iki örnekte de örtülü anlamın hangi dil bilgisel unsurun karşılığı olduğu belirtilmemiştir. Yani programda hangi dil yapılarına ne durumda örtülü anlam deneceği net olarak belirtilmemiştir. Açıklamalardaki belirsizlik uygulamada sorunlara neden olmaktadır. Baş’a göre söz dizimi, beden dili, ek ve kelime vurgusu doğrudan örtülü anlamla ilgili kavramlardır. Ayrıca tasarlama kipleri, ettirgen ve işteş çatılı fiillerin işlevlerinin bilinmesi de örtülü anlamın belirlenmesinde önemlidir. Ayrıca dinleme süreci örtülü anlamları fark etme açısından okumaya göre daha avantajlıdır (Baş, 2012: 218). Oysa programda bu tarz açıklamalara yer verilmemiştir. Alyılmaz’a göre (2010: 731) Türkçe öğretiminin sorunlarından bazıları “kazanımların genel düzeyli ifadelerden oluşması, soyut kabul edilen dil bilgisine ait kuralların somutlaştırılmasına yönelik ifadelerin kazanımların açıklamalar bölümünde yeterince yer bulmaması, açıklamalar kısımlarının yeterli ve açık olmaması”dır. Bu durumda ilk cümledeki ‘de’ bağlacının cümleye kattığı anlam örtülü ifadeyi sağlayan unsurdur. İkinci cümlede ise kültürel ve tarihsel arka planı gerektiren bir çağrışım yoluyla örtülü anlam sağlanmıştır.

“Bir sözcenin içerdiği açık anlam ile bu açık anlam üzerinden erişilebilecek öncüller aracılığıyla sezdirilen mana” (İmer *vd.*, 2011: 206) olarak tanımlanan örtülü anlam, çıkarımlar yoluyla sezilir. Örtülü anlamda, anlam kesin bir biçimde gösterilmemiştir; fakat bir sözcenin içeriğinde gücül olarak vardır, bu anlam ilgili sözceden çıkarımsal yolla ortaya konulabilir (Günay, 2007: 71). Örtülü anlamın dil bilgisel karşılığı olan ifadeler ise metnin derin yapısının anlaşılmasında büyük öneme sahiptir. “Örneğin ‘Yarın sinemaya gidelim mi?’ sorusunu Yarın sınavım var, diyerek yanıtlayan bir öğrenci, bağlam uyarınca bu teklifi geri çeviriş gereğini belirterek Hayır, sinemaya gitmeyelim, demek istemiştir” (İmer *vd.*, 2011: 206).

Örtülü anlam unsurları, öğrencilerin gelişimsel düzeylerine bağlı olarak dilsel ve zihinsel beceriler ile yaratıcı, soyut ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmede oldukça önemli dil birimleridir. “Estetik zevk ve beğeni düzeyi gelişmiş bireyler yetiştirmeyi amaçlayan” (MEB, 2006: 3) Türkçe derslerinde örtülü anlam unsurlarının bu amacı gerçekleştirmede oldukça önemli olduğu söylenebilir. Bir metne edebilik kazandıran en önemli husus, dilin kullanım biçimidir. Ayrıca zihinsel gelişim çerçevesinde değerlendirildiğinde, örtülü anlam içeren unsurlar, yaratıcı düşüncenin geliştirilmesi açısından da önemlidir. “Örtülü anlam unsurlarının iletişim sürecine farklılık ve heyecan katarak iletişim sürecinin devamlılığını sağladığı da görülmektedir. Çünkü örtülü anlamlar, dili kullanan bireyin zihninde asıl uzlaşım

alanının dışında başka bir uzlaşım alanı oluşturmaktadır. Bu da dilin kullanım alanının genişlemesi anlamına gelmektedir” (Onan, 2013: 197-198).

1. Örtülü Anlam ve Dil Bilgisel Karşılığı Olan Unsurlar

Türkçede örtülü anlamın dil bilgisel karşılığı olan unsurlar, on başlık altında sınıflandırılmıştır: Mecaz, metafor, aktarma, deyim, atasözü, imge, çağrışım, bağdaştırma, söz sanatı ve önvaryasım. Kullanım alanları çoğunlukla iç içe geçen bu kavramlar, çalışmamızda ayrı ayrı başlıklar hâlinde ele alınmıştır:

1.1. Mecaz

Mecaz, TDK'nin Türkçe sözlüğünde “Bir ilgi veya benzetme sonucu gerçek anlamından başka anlamda kullanılan söz ya da bir kelimeyi veya kavramı kabul edilenin dışında başka anlamlara gelecek biçimde kullanma, metafor” şeklinde açıklanmaktadır (TDK, 2011). Bayraktar'a (2014: 156) göre mecaz, sözcüğün bir ilgi ya da benzetme sonucu gerçek anlamından uzaklaşıp farklı anlamlarda kullanılması demektir. Bilgin'e (2006: 33) göre ise değişmeceli yan anlam olarak da ifade edilen mecaz anlam, bir sözcüğün daha etkili ve çarpıcı bir anlatım elde etmek için gerçek anlamı dışında kullanılmasıdır.

Bir dilin anlatım zenginliğini yansıtan mecazlar, özellikle yaratıcılığın ve hayal gücünün ön planda olduğu edebî metinlerde sıkça kullanılan bir ifade aracıdır. “Dil içinde başka bir dil yaratmak, söze güzellik ve çekicilik katmak, anlam inceliği elde etmek ve dilin ifade imkânlarını genişletmek gibi işleve sahip olan mecazlar, çağrışım zenginliği de sağlar” (Karataş, 2004'ten akt. Onan ve Tiryaki, 2012: 225). Bütün dillerin doğasında bulunan mecaz, aynı zamanda bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, düşünme biçimini, zekâsını ve nüktelerini ortaya koyan önemli bir anlatım vasıtasıdır. Bu yönüyle mecazların Türkçe öğretiminde kullanılması öğrencilerin hem dilin anlatım zenginliğini kavrayıp yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmesi açısından hem de kültür aktarımı açısından önemlidir.

1.2. Metafor

Türkçe sözlükte mecaz ile aynı anlama geldiği belirtilen (TDK, 2011) metafor terimi “Latince ve Grekçe bir yerden başka bir yere götürmek anlamına gelen metafora kökünden gelmektedir. Metafor; bir şeyi daha iyi ve daha güzel anlatmak amacıyla benzer özelliklere sahip başka bir şey ile ‘gibi’ ve ‘benzer’ sözcüklerini kullanarak ifade etmektir” (Aydın, 2006: 10). Metafor, dilin sembolik amaçlı kullanımına bağlı olarak anlatıma üslup güzelliği ve kolaylığı kazandırmaktadır.

“Bireylerin kendi dünyalarını anlamalarına ve yapılandırmalarına yönelik güçlü bir zihinsel haritalama ve modelleme mekanizması” olarak da tanımlanan metafor, bu yönüyle eğitim alanında da kullanılmaktadır (Arslan ve Bayrakçı, 2006: 103). “Buna göre sınıf içerisinde öğrencilerin özellikle anlaşılması zor kavramları daha kolay bir şekilde anlamalarında, soyut kavramları somutlaştırmalarında ve görselleştirmelerinde metaforların son derece faydalı olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca öğrenilen bilgilerin kalıcılığını sağlaması, öğrenenin motivasyonunu artırması, hatırlamayı kolaylaştırması, kavram yanlışlarını ortaya çıkarması, ön bilgileri harekete geçirerek yeni bilgileri somutlaştırması metaforların eğitsel açıdan yararları arasında gösterilmektedir” (Fretzin, 2001; Arslan ve Bayrakçı, 2006: 104-106; Senemoğlu, 2007: 564). Türkçe derslerinde metafor kullanımının öğrencilerin yaratıcı, eleştirel ve soyut düşünme becerilerini ve hayal güçlerini geliştirmede etkili olduğu söylenebilir.

1.3. Önsayıltı (Önvarsayım)

Önsayıltı ya da önvarsayım “Bir sözcüde açık olarak dile getirilmeyen ancak konuşmacı tarafından var olduğu peşin olarak kabul edilen durum ya da durumlara ilişkin bütün arka plan bilgisi” şeklinde tanımlanmaktadır (İmer vd., 2011: 204). Başka bir tanımla önvarsayım, “Bir sözcüde dinleyiciye ulaştırılmak istenen bildirinin dışında kalan, tartışma götürmeyecek biçimde sunulan bilgi”dir (Vardar, 2002: 155).

Önvarsayım, bir ifadede dilsel olarak belirtilen bir bilgiden hareketle ulaşılabilir. “Örneğin Cüzdanım nerede? sorusu, konuşmacının bir cüzdana sahip olduğunu, bu cüzdanın yerini konuşma anında bilmediğini, karşısındaki kişinin cüzdanın yerini bildiğini düşünmesi ön sayılıtdır” (Bracops, 2010’dan akt. Korkut, 2012: 146).

“Göstergelerden oluşan dilde yüzey yapı ‘gösteren’, derin yapı ise ‘gösterilen’ olarak kabul edilir. Yüzey yapı, söyleneni ya da yazılanı; derin yapı, kavrananı ya da algılananı ifade eder” (Üstünova, 2010: 698). Konuşmacının ifadesinde dinleyenin önceden bildiğini varsaydığı ve çıkarım yoluyla sunulan bilgi olarak tanımlanan önvarsayım (önsayıltı); bir cümlelin yüzey yapısı dışında görünmeyen derin anlam içerisinde yer alan unsurlardır. Dolayısıyla Türkçe öğretiminde ‘asıl anlatılmak istenen yargı’yı buldurmaya yönelik etkinliklerde cümlelin derin yapısına odaklanmak, önvarsayım (önsayıltı) adı verilen örtülü anlam unsurlarını tespit etmeyi gerektirir.

1.4. Çağrışım

Çağrışım, İmer vd. (2011: 71) tarafından “bir dil biriminin öteki dil birimlerini akla getirmesi. Biçim ya da anlam bakımından bağlantılı olan sözcük kümelerinin bir çağrışım alanı içinde olması” (2011: 71) şeklinde tanımlarken; Vardar (2002: 59) tarafından “Biçim ya da

anlam açısından ortak özellikler sunan sözcükler arasındaki bağlantı” şeklinde açıklanmaktadır. TDK Gramer Terimleri Sözlüğü’nde (TDK, 2003) “Bir kelimenin anlam, şekil ve ses yakınlığı yoluyla başka kelimelerle kurduğu bağlantılar” şeklinde ifade edilen çağrışım için şu örnekler verilmektedir: ağaç, kıraç, tokaç; gelen, gören, bilen; ağırbaşlılık, ciddiyet, ciddilik, resmîlik, oturaklılık vb.

Temel (2009: 2), zengin bir çağrışım gücüne sahip olmanın özellikle yazarlarda görülen bir yetenek olduğunu, dil ve edebiyatta başarı için bunun gerekli olduğunu ileri sürmektedir (akt. Pilancı, 2014: 186). Aksan’a göre de özellikle şiirin anlamı, okuyucunun zihninde çağrışımlarla daha da zenginleşir. Uzak çağrışımlar, sanatçının bir kavram ya da imgeyi onunla yakından ilgili göstergelerle değil, dolaylı göstergelerle yansıtmakta ve okuyanda yeni duyguların belirmesini sağlamaktadır (1999b: 105).

Yapılandırmacı yaklaşımda bireyin karşılaştığı yeni bilgiler, ön öğrenmeleriyle / ön bilgileriyle anlamlı hâle getirilirse öğrenme gerçekleşir ve kalıcı olur. Buradaki ön öğrenme kavramından çağrışım ifadesini anlamak mümkündür. Dolayısıyla “öğrencinin bir bilgiyi zihninde yapılandırması için eski bilgileri çağrışım yoluyla akla getirmesi ve yeni bilgileri bu bilgilerin üzerine inşa etmesi gerekmektedir” (Demir ve Melanlıoğlu, 2011: 636). Ayrıca son dönemlerde Türkçe öğretiminde kelime çağrışımı bir yöntem olarak kullanılmakta ve çağrışım ilkelerini uygulayarak hafıza eğitimi güçlendirmenin kalıcı ve doğru bir dil öğrenmeye sağladığı katkı üzerinde durulmaktadır (Lambert 1972’den akt. Pilancı, 2014: 186).

1.5. Deyimler

Deyimler; çoğunlukla gerçek anlamları dışında kullanılan, anlatıma güzellik ve canlılık katan, halk tarafından kabul görmüş, kalıplaşmış, kısa ve özlü sözlerdir. Aksoy (2014: 52) deyimi, “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içerisinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” olarak tanımlarken Aksan (1999a: 91), “Bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, gelenek, görenek ve inançlarını, önem verdiği varlık ve kavramları, o toplumun düşünce biçimini hatta nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından da önemli sözlerdir” şeklinde belirtmektedir. Vardar (2002) ise deyimi “genellikle öz anlamlarından az çok ayrı bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz” olarak tanımlamaktadır.

Deyimler, ulusal damga taşıyan dil varlıklarıdır (Aksoy, 2014: 47). Dolayısıyla millî değerlerin yansıtıcısı olarak kültür aktarımında önemli rol oynarlar. “Deyimler, bir dili konuşan toplumun dünya görüşünü, yaşam tarzını, örf, âdet ve inançlarını kısacası kültürünü yansıtan, o

toplumun düşünme biçimini, zekâsını, nükte ve buluşlarını ortaya koyan, dilbilim açısından olduğu kadar edebiyat ve sosyoloji açısından da önemli olan sözlerdir” (Aksan, 1999a: 91).

Birçok alanda inceleme konusu olan deyimler; deyiş güzelliği, anlatım gücü ve kavram zenginliği bakımından önemli dil yapılarıdır (Aksoy, 2014: 13). Türkçenin ifade zenginliğini ortaya koyan deyimler, örtülü anlam özellikleri de göz önüne alındığında, Türkçenin ana dili olarak öğretimi sürecinde yararlanılması gereken dil unsurlarından biridir. “Anlama güç, anlatıma akıcılık kazandıran deyimler, metne edebî nitelik kazandırmayı sağladığı gibi merak duygusunu harekete geçirerek öğrencilere estetik zevk kazandırır” (Göçer, 2010: 357). Dil farkındalığını kazandırmada soyut kavramlardan hareket eden deyimler; soyut, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerisinin gelişmesinde önemli rol oynar. “Soyut kavramları temsil eden ve çoğu aktarmalar yoluyla oluşmuş örtülü anlam taşıyan bu yapılar âdeta temel dil becerilerinin kavram alanlarını oluşturmaktadır” (Onan ve Özçakmak, 2014: 4).

1.6. Atasözleri

Atalarımızın uzun gözlem ve deneyimlere dayanan yargılarını, genel bir kural, bilgece bir düşünce ya da öğüt olarak yansıtan ve halkın ortak kullanımına giren kalıplaşmış, kamuca benimsenmiş özlü sözlere atasözü denmektedir (Bilgin, 2006: 63; Aksoy, 2014: 37). Atasözleri bir yandan Türk insanının bilgeliğini, kıvrak zekâsını, zengin düşünce ve ruh dünyasını yansıtmakta, bir yandan da söylenişlerindeki şiirli anlatımla, etkileyici, kolay hatırdaki kalan anlatım biçimleriyle dikkat çekmektedir (Aksan, 1999a: 147).

Büyük bir bölümü gerçek anlamı dışında kullanılan ve bu yönüyle örtülü anlam özelliği gösteren atasözleri ana dili öğretiminde önemli işleve sahiptir. “Anlatımı güçlendirip içeriği zenginlik katan atasözleri, düşünceleri anlaşılır ve etkili hâle getirir. İletilmek istenen mesaj bir atasözü ile daha somut bir şekilde ve daha az dilsel birimle iletilebilir. Öğrencilerin söz varlığının gelişmesine de katkı sağlayan atasözleri ve deyimler aracılığıyla kültür aktarımı da yapılabilir” (Bağcı, 2010: 91).

Atasözleri, özellikle söyleyişi kuvvetlendirme, fikirlerimize kanıt sağlama ve az ve öz ifadeler kurabilme açısından konuşma ve yazma eğitiminde; ilgi ve merak uyandırma açısından dinleme eğitiminde; içerdiği kültürel öğeler itibarıyla değer eğitiminde kullanılacak ürünlerdir (Baş, 2002: 62).

1.7. İmge

TDK Türkçe Sözlük’te (2011) “Zihinde tasarlanan ve gerçekleşmesi özlenen şey, hayal, hülya”; Eğitim Terimleri Sözlüğü’nde (TDK, 1974) “Gerçekle ilişkisi olmadığı halde insanın zihninde tasarlayıp canlandırdığı şey”; Edebiyat ve Sanat Terimleri Sözlüğü’nde (TDK,

1948)“Bir şeyi daha canlı ve daha duygulu bir hâlde anlatmak için onu başka şeylerin çizgileri ve şekilleri içinde tasarlayış” şeklinde tanımlanan imge, sözcüklere günlük dilde kullanılan anlamları dışında başka anlamlar yükleme sanatı olarak kabul edilmektedir.

Aksan’a göre imge, sanatçının çeşitli duyularıyla algıladığı özel, özgün bir görüntünün dile aktarılışıdır; betimlemeden ziyade öznel bir yorumlamadır (1999b: 30). “Şiiri şiir yapan unsurlardan biri olan imge, edebî metinlerde yansıtılmak isteneni daha etkili kılmak amacıyla zihinde canlandırılmaya çalışılan görüntüdür. Şair, hayal gücünü kullanarak kendi zihninde özgün bir görüntü yaratır ve bu görüntüyü kelimelerle somutlaştırır. İmge, şairin hayal ettiği, tasarladığı, zihninde oluşturduğu bu görüntünün kelimelerle somutlaştırılmış şeklidir” (Aksan, 1999b: 30). Sanatçının yaratıcılığının en somut göstergesi olan imge, aynı zamanda sanatçıya özgünlük kazandıran özelliklerin de başında gelmektedir.

Ana dili öğretimi açısından imge, örtülü anlam unsurları içinde değerlendirildiğinden önem taşır. Dilin en etkili kullanımı hiç şüphesiz şiir türünde karşımıza çıkmaktadır. Şiir dilini çözümlmek ise imgelere verilen anlamın çözülmesiyle ilgilidir. Bu açıdan örtülü anlam unsurları içinde yer alan imgeler, estetik algının ve yaratıcı zekânın gelişimi için gereklidir.

1.8. Aktarma

Aksan’a göre aktarma, anlatılmak istenen kavramı, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği ve yakınlığı olan başka bir kavramla anlatmaya çalışmaktır (2006: 130). Hemen her dilde rastlanan aktarma, benzetmenin bir ileri aşaması olup anlatıma güç kazandırmak için başvurulan bir söz sanatıdır (Aksan, 1999a: 90). Aksan’a göre aktarma; ad aktarması ve deyim aktarması olarak ikiye ayrılır:

Ad aktarması, konuşma ve şiir dilinde genellikle anlatımı etkili kılmak için başvurulan bir söz sanatıdır. Bir kavramı doğrudan doğruya değil, onunla ilişkili bulunan ya da onu dolaylı yönden ortaya koyan başka bir göstergeyle dile getirilmesidir (Aksan, 1999a: 129; 2006: 70). Ad aktarmasında parça-bütün, iç-dış, neden-sonuç gibi ilgilerle kelimelerin biri söylenerek diğeri kastedilir (Aksan, 1999a: 131). Deyim aktarması Aksan’a göre soyut ve anlatımı güç durumların, olayların somut kavramlar aracılığıyla örneklendirilerek dile getirilmesidir” (Aksan, 1999a: 92). Bayraktar’a (2014: 175) göre ise deyim aktarması, aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında benzetme yoluyla ilişki kuran, birinin adını ötekine aktaran bir eğilim, dil olayıdır.

Örtülü anlam unsurları içinde yer alan aktarma, ana dili öğretiminde metnin derin yapısının çözümlenmesine olanak sağladığı gibi estetik zevki ve yaratıcı düşünmeyi de geliştirmektedir.

1.9. Bağdaştırma / Alışılmamış Bağdaştırma

“Tamlama, deyim gibi söz varlığı içindeki öğeleri anlamlı, kabul edilebilir birimler hâlinde bir araya getirme” olarak tanımlanan bağdaştırmalar, yakın (alışılmış) ve uzak (alışılmamış) bağdaştırma olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Aksan, 1999a: 83). “Alışılmış (yakın) bağdaştırmalar, anlam belirleyicileri ve anlam ayırıcıları arasında uyum bulunan bağdaştırmalardır. Örneğin *çavdar ekmeği, demir köprü, sokak lambası* gibi tamlamaların anlam ayırıcıları ve anlam belirleyicileri arasında bir uyum olduğu için bu kullanımlar alışılmış (yakın) bağdaştırma olarak değerlendirilmektedir. Anlam belirleyicileri ve anlam ayırıcıları arasında uyum bulunmayan bağdaştırmalar, uzak (alışılmamış) bağdaştırmalar olarak değerlendirilmektedir. *Kavga kaşağısı, şeytan çekici, renkli gece* gibi tamlamalar bu tür bağdaştırmalardır. Çünkü öğeler arasında uyum yoktur” (Aksan, 1999a: 84).

Şiir dilinin farklılığını ortaya koyan en önemli unsurlardan biri bağdaştırmalardır. Alışılmamış bağdaştırmalarla şair; dilin yaratıcılık özelliğini kullanarak anlatım zenginliği yaratır ve okuyucuyu duygusal yönden etkilemeyi hedefler. Türkçe öğretimi açısından düşünüldüğünde öğrencilerin sıkça karşılaştıkları edebî türlerden biri olan şiirin, anlam ve yapı açısından çözümlenmesi bağdaştırmaların işlevine bağlıdır. “Türkçe öğretiminde soyut ve eleştirel düşünme becerisinin gelişimi için bağdaştırmalardan yararlanmak gerekmektedir. Öğrencilerde estetik zevk ve beğeni oluşturmak, onların yaratıcılıklarını ve hayal güçlerini zenginleştirmek, soyut ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmek için uzak bağdaştırmaların yapı ve anlam açısından çözülmesi gerekmektedir” (Onan ve Tokdemir, 2012: 37).

Amaç

Bu çalışmanın amacı, ‘örtülü anlam’ unsurlarının Türkçe öğretimindeki işlevlerini ve kullanım biçimlerini tespit etmektir. Çalışmada Türkçe öğretim programındaki kazanımlarda ifadesini bulan örtülü anlamın karşılığı olan dil bilgisel unsurlar (mecaz, metafor, önsayıltı, çağrışım, deyim, atasözü, imge, aktarma, bağdaştırma) ve bu unsurların hangi tür etkinliklerle sunulduğu betimlenmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda söz konusu çalışmada Türkçe Dersi Öğretim Programı’ndaki (2005 ve 2015) ilgili kazanımların, 2015-2016 eğitim öğretim yılında okutulan MEB yayınevine ait Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitaplarındaki (6, 7 ve 8. sınıf) etkinliklere ve açıklamalara yansıma düzeyi tespit edilmiştir.

Araştırmanın problem tümcesi; “ilköğretim 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe dersi öğretim programında yer alan örtülü anlam ile ilgili kazanımların Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitabı ile öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklere yansıma düzey nedir?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada bu temel problem doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere de yanıt aranmıştır:

1. Örtülü anlam unsurları ile ilgili etkinliklerin sınıf düzeylerine göre dağılım oranı nedir?

2. Örtülü anlam unsurları ile ilgili etkinliklerin metin türlerine göre dağılım oranı nedir?

3. Örtülü anlam unsurları ile ilgili etkinliklerin temalara göre dağılım oranı nedir?

Araştırmanın Modeli

Çalışma betimsel doküman incelemelerine dayalı nitel bir araştırmadır. “Nitel araştırma, gözlem görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma türüdür” (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Kurgusal / üretilmiş bir yapı üzerinde var olan bir durumu, var olduğu haliyle betimlemeyi amaçlayan bu araştırmada nitel araştırma türlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin çözümlenmesini kapsamaktadır” (Yıldırım ve Şimşek, 2008:187). Bu çalışmada da Türkçe dersi öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinlikler, derinlemesine incelemeye tabi tutulup sınıflandırıldığı için doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında incelenen dokümanları, Ocak 2015 tarih 2688 sayılı Tebliğler Dergisi’nde 2015-2016 eğitim öğretim yılında okutulacak ders kitapları listesinde yer alan ve erişimine interaktif ortamda izin verilen Millî Eğitim Bakanlığı Yaynevine ait 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitapları oluşturmaktadır.

Verilerin Toplanması

Türkçede ‘örtülü anlam’ oluşturan unsurlar, Türkçe dersi öğretim programındaki (2005, 2015) kazanımlardan ve öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklerden hareketle tespit edilip sınıflandırılmıştır. Verilerin kategorileştirilmesinde ilgili alanyazından faydalanılmıştır. Onan ve Tiryaki’nin (2012) sınıflandırma ölçütleri de dikkate alınmıştır. Onan ve Tiryaki (2012), Türkçede örtülü anlam oluşturan dokuz kavram üzerinde durmuştur: mecazlar, bağdaştırmalar / metafor, duygu değeri / çağrışımlar, aktarmalar, derin yapı yüzey yapı ayrımı gösteren cümleler, ön varsayım, sezdirimler, eksilteli anlatımlar, deyimler ve atasözleri.

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak ilgili alanyazın taranarak ve yukarıda sözü edilen sınıflandırmadan faydalanılarak geliştirilen ölçütler kullanılmıştır. Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitabı ve öğrenci çalışma kitabındaki etkinlikler, Onan ve Tiryaki’nin (2012) örtülü anlam oluşturan unsurlar kategorisinden hareketle sınıflandırılmıştır. Çalışmada, özellikle uzak bağdaştırmalar, örtülü anlam oluşturan unsurların en tipik örnekleri olarak kabul edilmiştir.

Verilerin Analizi

Türkçede örtülü anlam unsurlarının işlevini ve ders kitaplarındaki kullanımını tespit etmeyi amaçlayan çalışmanın veri analizinde nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi ve betimsel analiz birlikte kullanılmıştır. İçerik analizi için ana tema olarak 'örtülü anlam' ifadesi esas alınmış; alt tema olarak da mecaz, metafor, atasözü, deyim, çağrışım, bağdaştırma, imge, aktarma, önsayıltı (önvarsayım) ifadeleri belirlenmiştir. Ardından bu unsurların öğrenci çalışma kitabındaki etkinliklere ve öğretmen kılavuz kitabındaki açıklamalara ne ölçüde yansıdığı tespit edilmiştir. Veriler, yüzde ve frekans analizleri hâlinde tablolştırılmıştır. Ayrıca çalışmada örtülü anlam unsurlarını örneklendirmek için doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Bulgular ve Yorum

İlköğretim 6, 7, 8. sınıf öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarındaki örtülü anlam unsurları ile ilgili etkinliklerin sınıf düzeylerine, metin türlerine ve temalara göre dağılım oranları sırasıyla Tablo 1, Tablo 2 ve Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 1'de öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarındaki etkinliklere / açıklamalara yönelik frekans ve yüzde analizleri, 6, 7 ve 8. sınıf düzeyinde yer almaktadır.

Tablo 1: Örtülü Anlam Etkinliklerinin Sınıf Düzeylerine Göre Dağılım Oranları

Etkinlik Türü	6. sınıf (f)	7. sınıf (f)	8. sınıf (f)
Örtülü anlam açıklaması	1	1	1
Metni anlama/çözümleme	22	26	26
Atasözü ve deyim açıklama	10	5	8
Özdeyiş ve özlü söz açıklama	-	3	3
Kavram alanı ve çağrışım	9	15	12
Söz sanatları	6	5	4
Metni dil yönünden değerlendirme	-	1	-
Derin yapı-yüzey yapı ayrımı	-	-	3
Toplam	48	56	57

Örtülü anlam etkinliklerinin metinlere göre dağılım oranları incelendiğinde, altıncı sınıf düzeyinde toplamda 48, yedinci sınıf düzeyinde 56, sekizinci sınıf düzeyinde 57 etkinlik tespit edilmiştir. Bütün sınıf düzeyleri göz önüne alındığında, metni anlama / çözümleme türü etkinliklerin oran olarak ilk sırada yer aldığı dikkat çekmektedir. Örtülü anlam açıklamasına ise her sınıf düzeyinde bir kez yer verildiği görülmektedir. Metni dil ve içerik yönünden değerlendirme türü etkinliklerin üç sınıf düzeyinde de en az yer verilen etkinlik olduğu tespit

edilmiştir. Bu etkinlikte yer alan “Okuduğu / dinlediği metinde yazar / şair örtülü anlam ifadelerine yer vermiştir” ifadesi, metni dil ve içerik yönünden değerlendirmeye yönelik ölçütlerden biri olarak yalnızca 7. sınıf çalışma kitabında bir kez kullanılmıştır. Derin yapı-yüzeysel yapı ayırımına yönelik etkinlikler ise ‘cümlede anlam’ konusu içerisinde yalnızca 8. sınıf düzeyinde karşımıza çıkmaktadır. Örtülü anlam etkinliklerinin 6, 7 ve 8. sınıf düzeylerine göre kullanımına ilişkin örneklere aşağıda yer verilmiştir:

6. Sınıf Düzeyinde Örtülü Anlam Etkinliklerinin Kullanımına İlişkin Örnekler

6. sınıf öğretmen kılavuz kitabında örtülü anlam ifadesini açıklamaya yönelik bir etkinliğe yer verilmiştir:

Güneş ufuktan kulağını yeni göstermişti.

Her insanın bir dev, bir cüce yanı bulunur.

İnsanları güldürüp düşündürenler biraz Nasreddin Hoca'dır. Bu cümlelerde asıl anlatılmak istenen nedir? (s. 60).

Bu etkinlikte birlikte yapılan açıklamada cümlede doğrudan söylenmeyen ancak cümlenin anlamından çıkarılabilecek farklı yargılar bulunduğunu ve buna da örtülü anlam dendiği ifade edilmiştir. Söz konusu kılavuz kitapta örtülü anlam ile ilgili tek açıklayıcı bilgi budur.

6. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitabında yer alan etkinlikler ve açıklamalara göre örtülü anlam unsurlarının cümle düzeyinde metni anlamaya, çözümlemeye, yapılandırmaya ve yorumlamaya yönelik etkinlikler olarak yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Özellikle şiir ve düz yazı metinlerinde “...cümlesinde anlatılmak istenen nedir?” ya da “...sözünden ne anlıyorsunuz?” şeklindeki soru ifadeleriyle örtülü anlam unsurları buldurulmaya çalışılmıştır. Bu tipteki sorular, öğrencinin metni anlamasına ve kavramasına yönelik olduğu gibi yüzeysel yapı yerine derin yapıya odaklanmasını da sağlamaktadır. Şiir metinlerine ilişkin etkinliklerde ise şiir dilini çözümlemeye yönelik olarak söz sanatları, imge ve bağdaştırmaların tespitinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu etkinlikler aşağıda örneklendirilmiştir:

Örnek 1. *Dinlediğiniz metinde, Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. sözüyle Atatürk ne anlatmak istemiştir? (s. 116)*

Örnek 2. *Aşağıdaki mısralardaki örtülü anlamları bulunuz.*
“Dilin damağın / Ben oldum / Son oyuncuğın/ Ben oldum.” (s. 198)

Örnek 3. *Dinlediğinizde geçen Ölüsü de para ediyor. Sözünden ne anlıyorsunuz? (s. 73)*

Örnek 4. *Günlerden pazar olduğunu anımsadı. Bugün bir kitap okunurdu. İfadesinden ne anlıyorsunuz? (s. 61)*

Örnek 5. *Mardin’de Süryani kiliseleriyle camilerin, medreselerin iç içe geçtiği kent dokusu içinde değişik zamanlarda bir kilise çanının sesiyle ezanın sesi birbirine karışır. Cümlesinde ne anlatılmak istenmiştir? (s. 231)*

6. sınıfa yönelik örtülü anlam ile ilgili etkinliklerde atasözü, deyim ve özdeyiş açıklamalarına da yer verildiği görülmektedir. Çok katmanlı ifadelerin açıklanmasına yönelik bu etkinlikler de örtülü anlam kapsamında değerlendirilmektedir. Türkçe dersi öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabında çok katmanlı ifadelerin (atasözü, deyim, vb.) açıklanmasına yönelik etkinlikler aşağıda örneklendirilmiştir:

Örnek 1. *Bülbülü altın kafese koymuşlar ille de vatanım demiş. Sözünü nasıl açıklarsınız? (s. 146)*

Örnek 2. *Atatürk’ün, Türk çocuğu atalarını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır. sözünden ne anlıyorsunuz? (s. 100)*

Örnek 3. *Tahtaya Can çıkmadan huy çıkmaz, İnsan yedisinde neyse yetmişinde de odur, atasözlerini yazınız. Öğrencilerinize bu atasözlerinin hangi durum karşısında söylenebileceğini, verilmek istenilen mesajın ne olabileceğini sorunuz (s. 173).*

Örnek 4. *Öğrencilerinize burnu havada olmak, burnu Kaf Dağı’nda olmak, burnundan kıl aldurmamak, çalım satmak (caka satmak), çalımından geçilmemek deyimlerinden neler anladıklarını, bu deyimlerin hangi durumlarda kullanıldıklarını sorunuz (s. 173).*

Ana fikir / ana duygu tespitine yönelik etkinlikler ise asıl anlatılmak istenen yargıyı bulma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Metni çözümlene, yorumlama bölümü içerisinde de yer alan bu etkinlikler, anlamı zihinde yapılandırmayı sağlamaktadır.

Aynı kavram ve çağrışım alanına giren sözcüklerin tespitine yönelik etkinlikler de örtülü anlam kapsamında yer almaktadır. 6. sınıf öğretmen kılavuz kitabında aynı kavram ve çağrışım alanına giren sözcüklerle ilgili aşağıdaki etkinlikler yer almaktadır:

Örnek. *Gazete kelimesinin kavram alanına giren sözcükleri bulma (s. 72), konferans, panel, sergi ve fuar, sözcüklerinden aynı kavram alanına ait olanları belirleme (s. 73), zamanda yolculuk yapmak kelime grubunun çağrıştırdıklarını yazma (s. 254).*

7. Sınıf Düzeyinde Örtülü Anlam Etkinliklerinin Kullanımına İlişkin Örnekler

7. sınıf öğretmen kılavuz kitabında örtülü anlam ifadesini açıklamaya yönelik bir etkinliğe yer verilmiştir:

...insanları güzel yapan, sıcak yapan dildir.

Tatlı dil insan için başlı başına bir kuvvettir.

Güler bir yüz, tatlı bir dille tamamlandığı zaman insana bütün kapılar açılır. Öğrencilerinize bu cümlelerde anlatılmak istenilenin ne olduğunu sorunuz (s. 47).

Açıklama olarak örnek cümlelerde olduğu gibi doğrudan söylenmeyen ancak cümlenin anlamından çıkarılabilecek diğer yargılara örtülü anlam dendiği vurgulanmıştır.

7. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitabındaki örtülü anlam ile ilgili etkinliklerin; kelime grubu ve cümle düzeyinde metni anlamaya, çözümlmeye, yapılandırmaya ve yorumlamaya yönelik olduğu tespit edilmiştir. Özellikle "...sözünüyle ne anlatılmak isteniyor?" ya da "...dizelerinde ne anlatılmak isteniyor?" şeklindeki soru ifadeleri örtülü anlamı buldurmaya yöneliktir. Ayrıca metni anlamaya ve çözümlmeye yönelik olarak yardımcı fikir tespit etme etkinliklerine de yer verilmiştir. "... bu cümleden çıkarılamaz?" ya da "... cümlenin anlamıyla doğrudan ilişkili değildir?" şeklindeki soru ifadeleri de örtülü anlamı buldurmaya yöneliktir. 7. sınıf düzeyindeki etkinlikler incelendiğinde metnin bütününe kavramaya yönelik olarak ana düşünce tespitine yönelik etkinliklerin yanında cümle düzeyinde asıl anlatılmak isteneni buldurma etkinliklerinin de mevcut olduğu dikkat çekmektedir. Buna yönelik etkinlikler aşağıda örneklendirilmiştir:

Örnek 1. *Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez. Sözünden ne anlıyorsunuz? (s. 49).*

Örnek 2. *Aradan geçen onca yıla rağmen o göç aklımda yer edecek ve onu yaşarken asla sevmemekle birlikte beni hep kendine çekecekti. Cümlesinde ne anlatılmak istendiğini yazınız (s. 258).*

Örnek 3. *Türküdeki Yüksek yüksek tepelere ev kurmasınlar, cümlesi ne ifade etmektedir? (s. 190).*

Örnek 4. *Şair, 'gam deryası' sözleriyle ne anlatmak istemiştir? (s. 208).*

Örnek 5. *Yazar 'sümbüli günler' sözleriyle ne anlatıyor? (s. 216).*

Örnek 6. *Aşağıdaki paragraftan hangi yardımcı fikirler çıkarılabilir? (s. 109).*

Aynı kavram ve çağrışım alanına giren sözcüklere yönelik etkinlikler de örtülü anlam kapsamından değerlendirilmektedir. 7. sınıf düzeyinde bu etkinlikler aşağıda örneklendirilmiştir:

Örnek 1. 'kaptı' ve 'zaman' kelimelerinin zihninizde çağrıştırdıklarını yazınız (s. 133).

Örnek 2. 'geçmişten günümüze evler' kelimelerin zihinlerinde yaptığı çağrışımları yazma çağrışım yoluyla yazılan bu kelime ve kelime gruplar arasında bağlantı kurma (s. 135).

Örnek 3. Aşağıdaki cümlelerde aynı kavram alanına giren kelimelerin altını çiziniz.

Sonra bir gün, çamaşırcının küçük iskemlesi üzerinde gördüm.

Canım çini soba ile sedirlere on lirayı çok gör de pis keçeye dört lira!

Halam koltuğa yığıldı. (s. 167).

Örnek 4. Şiirdeki dere sözcüğü ile aynı kavram alanına giren kelimeleri aralarındaki anlam farklılıklarını dikkate alarak birer cümlede kullanınız (s. 207).

7. sınıf düzeyinde atasözü, deyim ve özdeyiş açıklamaya yönelik etkinliklere de örtülü anlam kapsamında yer verildiği görülmektedir. Metnin ana düşüncesiyle doğrudan ya da dolaylı ilgisi olan birtakım atasözü, deyim ve özdeyişlerde ne anlatılmak istendiği sorularak öğrencinin metne hazırlık yapması ya da metni kavraması sağlanmıştır. Buna yönelik etkinlikler aşağıda örneklendirilmiştir:

Örnek 1. Söz var gelir geçer, söz var deler geçer. (atasözü)

Söz var iş bitirir, söz var baş yitirir. (atasözü)

El yarası onulur, dil yarası onulmaz. (atasözü)

Sözü sohbeti yerinde olmak (deyim)

İleri geri konuşmak (deyim) Bu atasözü ve deyimler hakkında öğrencilerinizi konuşturunuz (s. 46).

Örnek 2. Atatürk'ün Hayatta en hakiki mürşit ilimdir, sözünden ne anlıyorsunuz? (s. 85).

Örnek 3. Bu davranışı üzerine ona bütün kapıları kapattı, cümlesinde geçen kapıları kapatmak sözüyle ne anlatılmak istenmektedir? (s. 133).

Söz sanatlarının tespiti ve bunun anlama katkısını belirlemeye yönelik etkinlikler de örtülü anlam kapsamında değerlendirilmektedir. İncelenen kitapta benzetme, kişileştirme, konuşurma ve abartma söz sanatlarına yönelik etkinlikler yer almaktadır.

7. sınıf düzeyinde okuduğu metni dil, içerik ve anlatım yönünden değerlendirmeye yönelik etkinlikler de yer almaktadır. Bu etkinliklerde *Yazar, metinde örtülü anlamlara yer vermiştir.* ifadesi bir ölçüt olarak yer almaktadır (s. 134). Bu da örtülü anlam unsurlarının tespitini gerektirmektedir.

7. sınıf düzeyindeki etkinlikler genel olarak incelendiğinde ise metnin bütünü kavramaya yönelik olarak ‘asıl anlatılmak istenen’ bulma / buldurma etkinliklerinin ön plana çıktığı dikkat çekmektedir.

8. Sınıf Düzeyinde Örtülü Anlam Etkinliklerinin Kullanımına İlişkin Örnekler

8. sınıf öğretmen kılavuz kitabında örtülü anlam ifadesiyle ilgili olarak ‘doğrudan söylenmeyen ancak cümlenin anlamından çıkarılabilecek yargılar’ açıklaması yapılmaktadır (s. 114).

Söz konusu kitaptaki etkinlikler ve açıklamalar incelendiğinde örtülü anlam ile ilgili etkinliklerin; kelime grubu ve cümle düzeyinde metni anlamaya, çözümlemeye, yapılandırmaya ve yorumlamaya yönelik olduğu tespit edilmiştir. Özellikle “...sözünden ne anlıyorsunuz?” ya da “...sözleriyle ne anlatılmak isteniyor?” şeklindeki soru ifadeleri örtülü anlamı buldurmaya yöneliktir. Ayrıca metnin bütünü kavramaya yönelik olarak ana düşüncüyü tespit etme etkinliklerinin yanında cümle düzeyinde asıl anlatılmak istenen buldurma etkinliklerinin de olduğu dikkat çekmektedir. Buna yönelik etkinlikler aşağıda örneklendirilmiştir:

Örnek 1. *Aşağıdaki dizelerde ne anlatılmak istendiğini yazınız.*

Zifiri karanlıkta gelse şiirin hası / Ayak seslerinden tanırım / Ne zaman bir köy türküsü duysam şairliğimden utanırım.

Altlarında imza yok ama içlerinde yürek var (s. 163) .

Örnek 2. *Türk illerinde Göktürk oku ötmeyen, Göktürk kolu yetmeyen bir yer yoktu, cümlesinde ne anlatılmak istendiğini açıklayınız (s. 185).*

Örnek 3. *Çay, Türkiye gibi bir mozaiktir. Miras, kültür, tarih, gelenek ve birçok etnik grubun bir araya gelip kaynaşması gibi, cümlesinde yazarın ne anlatmak istediğini açıklayınız. (s. 204).*

Örnek 4. *Aşağıdaki dörtlüğün altı çizili dizelerinde ne anlatıldığını yazınız.*

Ordadır ozanın gönül bolluğu,

Sevgi sıcak sıcak, aşk buğu buğu,

Gerçek yiğitlerin harman olduğu,

Eşsiz bir diyardır güney illeri (s. 220).

Örnek 5. *Dili bağımsız olmayan bir ulusun kendisi de bağımsızlığın tadına varamaz, sözünden ne anlıyorsunuz? (s. 98).*

Aynı kavram ve çağrışım alanına giren sözcükleri buldurma etkinliklerinin de 8. sınıf düzeyinde örtülü anlam kapsamında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu etkinlikler aşağıda örneklendirilmiştir:

Örnek 1. *okuma kültürü kelime grubu sizde neyi çağrıştırmaktadır? (s. 39).*

Örnek 2. *Belirlediğiniz konuyu ve bu konunun size çağrıştırdıklarını yazınız (s. 135).*

Örnek 3. *İğneyi kendine, çuvaldızı başkasına batır. Atasözünün sizde çağrıştırdıklarını yazınız (s. 151).*

Örnek 4. *Dinlediğiniz metinde aynı kavram alanına giren sözcükleri belirleyiniz (s. 237).*

Örnek 5. *Başarı, azim, süreklilik, çalışma, mutluluk kavramları arasından nasıl bir ilişki vardır?*

8. sınıf Türkçe dersi öğretmen kılavuz kitabında çok katmanlı ifadelerin açıklanmasına yönelik (atasözü, deyim, özdeyiş vb.) yönelik etkinlikler aşağıda örneklendirilmiştir:

Örnek 1. *Cahilin yaptığı sözden sohbetten / Âlimin hayali düşü makbuldür. (Aşık Hüdayi) dizeleriyle ne anlatılmak istenmiştir (s. 39).*

Örnek 2. *Kitapsız hayat kör, sağır ve dilsiz yaşamaktır, diyen Seneca bu sözüyle ne anlatmak istemiştir? (s. 44).*

Örnek 3. *Taşı delen suyun gücü değil, damlaların sürekliliğidir, sözüyle ne anlatılmak isteniyor? (s. 145).*

Örnek 4. *cana can katmak, kendini bulmak, yol açmak, dünya üzerine gelmek, adım atmak deyimlerinin anlamlarını bulunuz.*

Örtülü anlam kapsamında değerlendirilecek bir diğer etkinlik türü de söz sanatlarını bulma ve bunların anlama olan katkısını belirlemeye yönelik etkinliklerdir.

Örnek 1.

Ah bu türküler

Türkülerimiz

Ana sütü gibi candan

Ana sütü gibi temiz...

Bu dizelerdeki söz sanatlarını bulunuz. Bu söz sanatlarının anlama katkısı nedir? (s. 114).

Türkçe dersi öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarındaki örtülü anlam etkinliklerinin metin türlerine ve sınıflara göre dağılımı Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Örtülü Anlam Etkinliklerinin Metin Türlerine Göre Dağılım Oranları

Metin Türü	6. sınıf (f)	7. sınıf (f)	8. sınıf (f)
Şiir	9	13	19
Deneme	4	9	4
Hikâye	6	22	8
Gezi Yazısı	3	1	-
Biyografi	-	-	-
Anı	2	-	7
Söyleşi	8	4	7
Fabl	5	-	-
Tiyatro	2	-	-
Mektup	1	-	-
Makale	3	4	3
Fıkra	2	-	-
Efsane	-	-	4
Destan	-	2	3
Konferans	-	-	-
Söylev	-	-	-
Roman	2	-	1
Eleştiri	-	-	1
Toplam	47	55	57

Örtülü anlam etkinliklerinin metin türlerine göre dağılımı incelendiğinde, 6 ve 8. sınıf düzeyinde şiir; 7. sınıf düzeyinde ise hikâye türünün örtülü anlam etkinliklerine en sık yer verilen türler olduğu tespit edilmiştir. Şiir ve hikâye türlerindeki metinlerin dilin sanatsal işlevini ön planda tutması, bu tür metinlerde örtülü anlam unsurlarının bilgilendirici metin türlerine yoğun bir şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Bilgilendirici metinlerde ise nesnel bir dil kullanıldığından örtülü anlam unsurları yoğun olarak kullanılmamıştır.

Türkçe dersi öğretmen kılavuz ve öğrenci çalışma kitaplarındaki örtülü anlam etkinliklerinin temalara göre dağılım oranları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Örtülü Anlam Etkinliklerinin Temalara Göre Dağılım Oranları

Sınıf	Tema	Örtülü Anlam Etkinlikleri (f)
6	Okuma Kültürü	10
6	Atatürk	8
6	Sevgi	7
6	Duygular	9
6	Zaman ve Mekân	8
6	Doğa ve Evren	6
7	İletişim	6
7	Atatürk	7
7	Kavramlar ve Çağrışımlar	15
7	Millî Kültür	7
7	Doğa ve Evren	15
7	Toplum Hayatı	6
8	Okuma Kültürü	10
8	Atatürk	5
8	Millî Kültür	9
8	Kişisel Gelişim	10
8	Toplum Hayatı	10
8	Zaman ve Mekân	13
Toplam		159

Tablo 3'te örtülü anlam unsurlarının temalara göre dağılımı incelendiğinde 6 ve 8. sınıfta 'Okuma Kültürü' teması kapsamında yer alan etkinliklerde örtülü anlam unsurlarının daha sık yer aldığı tespit edilmiştir. 7. sınıf düzeyinde ise 'Kavramlar ve Çağrışımlar' temasında örtülü anlam unsurlarıyla ilgili etkinliklere daha fazla yer verildiği görülmüştür. Örtülü anlam unsurları ile ilgili etkinliklerin en az yer aldığı temalar ise 6. sınıfta 'Doğa ve Evren'; 7. sınıfta 'İletişim' ve 'Toplum Hayatı', 8. sınıfta ise 'Atatürk' olarak tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Yapılandırmacı yaklaşım esas alınarak hazırlanan Türkçe dersi öğretim programında (2005) okuma ve dinleme becerisine yönelik; 2015 öğretim programında ise yalnızca sözlü iletişim (dinleme) becerisine yönelik kazanımlarda ifadesini bulan 'örtülü anlam' kavramı, öğrencinin cümlenin yüzeysel anlamı yerine derin anlamına odaklanmasını sağlayan bir beceriye işaret etmektedir. Ancak mevcut programda örtülü anlam ifadesiyle kastedilenin ne olduğu açıkça belirtilmemiştir. Bu çalışmada öncelikle örtülü anlam teriminin karşılığı olan

unsurlar; mecaz, metafor, aktarma, deyim, atasözü, imge, çağrışım, bağdaştırma, söz sanatı ve ön varsayım olmak üzere on başlık altında toplanmıştır.

Çalışmada ‘örtülü anlam’ ifadesinin dil bilgisel karşılığı olan bu başlıkların, Türkçe dersi öğretim programındaki kazanım ve açıklamalar doğrultusunda öğretmen kılavuz kitaplarındaki (MEB 6, 7 ve 8. sınıf) etkinliklere ne ölçüde yansıdığı tespit edilmiştir. Bu etkinlikler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

1. Metni anlamaya, çözümlenmeye, yapılandırmaya ve yorumlamaya yönelik, asıl anlatılmak istenen yargıyı buldurmaya yönelik etkinlikler (ana düşünce / ana duygu tespiti),
2. Çok katmanlı ifadelerin (atasözü, deyim, özdeyiş, kalıplaşmış söz vb.) açıklanmasına yönelik etkinlikler,
3. Söz sanatlarını (teşhis, teşbih, intak, mübalağa, mecaz vb.) buldurmaya ve açıklamaya yönelik etkinlikler,
4. Kelimeler / kavramlar arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasına yönelik etkinlikler (çağrışım ve kavram alanı),
5. Metni dil, anlatım ve içerik yönünden değerlendirmeye yönelik etkinlikler,
6. Yüzey yapı ve derin yapı ayırımına yönelik etkinlikler.

Örtülü anlam etkinliklerinin sınıf düzeylerine göre dağılım oranları incelendiğinde, altıncı sınıf düzeyinde toplamda 48, yedinci sınıf düzeyinde 56, sekizinci sınıf düzeyinde 57 etkinlik tespit edilmiştir. Bütün sınıf düzeyleri göz önüne alındığında ise, metni anlama / çözümlenme türü etkinliklerin oran olarak ilk sırada yer aldığı dikkat çekmektedir. Metni dil ve içerik yönünden değerlendirme türü etkinliklerin üç sınıf düzeyinde de en az yer verilen etkinlik olduğu tespit edilmiştir. Bu etkinlikte yer alan “Okuduğu / dinlediği metinde yazar/şair örtülü anlam ifadelerine yer vermiştir” ifadesi, metni dil ve içerik yönünden değerlendirmeye yönelik ölçütlerden biri olarak yalnızca 7. sınıf çalışma kitabında bir kez kullanılmıştır. Derin yapı-yüzey yapı ayırımına yönelik etkinlikler ise ‘cümlede anlam’ konusu içerisinde yalnızca 8. sınıf düzeyinde karşımıza çıkmaktadır.

Örtülü anlam unsurlarıyla ilgili etkinliklerin sınıf düzeylerine göre aşamalı bir artış gösterdiği görülmektedir. Bu dil yapılarını çözümlenmek ve kullanabilmek öğrencinin soyut düşünebilmesini gerektiren bir beceriye işaret etmektedir. Öğrencilerin yaşa bağlı olarak soyut düşünme becerilerinin geliştiği göz önüne alındığında, sınıf düzeyindeki bu artışın yerinde olduğunu söylemek mümkündür.

Onan ve Tokdemir'in (2012) örtülü anlam oluşturan unsurların en tipik örnekleri olarak kabul ettikleri uzak bağdaştırmaların Türkçe ders kitaplarında kullanımı üzerine yaptıkları araştırmada bu dilsel yapıların 6. sınıftan 8. sınıfa doğru paralel bir artış göstermediğini tespit etmişlerdir. Güftâ ve Kan (2011) ise, ilköğretim 7. sınıf Türkçe ders kitaplarını dil ile ilgili kültür öğeleri açısından incelemişlerdir. İncelenen ders kitabında dil ile ilgili kültür öğelerinden deyimler (f= 198), mecazî ifadeler (f= 140), atasözleri (f= 2) ve özdeyişlere (f= 16) yer verildiği tespit edilmiştir. Metinler ve resimlerle öğrencilere aktarılmaya çalışılan kültür öğelerinden deyim ve mecazların ön planda olmasına karşın atasözlerine yeterince yer verilmediği tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgulardan hareketle metin türleri içerisinde şiir ve hikâyenin örtülü anlam etkinliklerinin en fazla yer verildiği edebî türler olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca deneme, söyleşi ve makale türlerine yönelik etkinliklerde de örtülü anlam unsurlarına kısmen yer verildiği görülmektedir. Bu durum, dilde yaratıcılığın ön planda olduğu şiir ve hikâye türü metinlerde dilin sanatsal işlevinin yoğunlaştığına işaret etmektedir. Genel olarak bilgilendirici metinlerde ise nesnel bir dil kullanıldığı için örtülü anlam unsurlarına fazla yer verilmemiştir. Ayrıca etkinliklerin, çoğunlukla cümle ya da paragraf düzeyinde 'asıl anlatılmak istenen yargıyı' buldurmaya yönelik olduğu dikkat çekmektedir. Dinlediğini ve okuduğunu anlamaya yönelik etkinliklerde kavramlara, kavramlar arasındaki ilişkilere, yan anlamlara, derin anlamlara, gizli veya üstü örtülü diyebileceğimiz kapalı ifadelerle yönelik etkinliklere de kısmen yer verilmiştir.

Örtülü anlam unsurlarının ders kitaplarındaki temalara göre dağılımına bakıldığında Kavramlar ve Çağrışımlar (7. Sınıf), Doğa ve Evren (7. Sınıf) ile Zaman ve Mekân (8. Sınıf) temalarında örtülü anlam unsurları ile ilgili etkinliklere daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Bu temalarda yer alan etkinliklerin örtülü anlam unsurlarını daha fazla barındırması, ilgili metinlerin konu ve tema itibarıyla yaratıcı düşünmeyi, çağrışımlar yoluyla kavramlar arası ilişkiler kurmayı ön planda tutması ile ilişkilendirilebilir.

Öneriler

Türkçede örtülü anlam oluşturan unsurlar, öğrencilerin dil ve düşünme becerilerini geliştirmede etkilidir. Öğrencilerin yaratıcı ve eleştirel düşünme yollarını öğrenmeleri, bunları bir alışkanlık hâline getirmeleri; anlama, sıralama, ilişki kurma, sınıflama, sorgulama, eleştirme, tahmin etme, analiz-sentez yapma, yorumlama ve değerlendirme gibi zihinsel becerilerini geliştirmelerine olanak sağlamaktadır. Ayrıca bu unsurlar, öğrencilerin soyut, yaratıcı ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmesi açısından önemli bir işleve sahiptir.

Ortaokul öğrencilerinin yaratıcı ve soyut düşünme becerilerini geliştirmek için örtülü anlam unsurları üzerinde durmak gereklidir. Bu nedenle 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında örtülü anlam unsurlarına 5 ve 6. sınıflardan daha fazla yer verilmelidir. Bu doğrultuda yenilenen Türkçe dersi öğretim programında da örtülü anlam kazanımları yalnızca 8. sınıfta yer almaktadır.

Henüz somut işlemler döneminde bulunan 7-11 yaş grubu öğrenciler için soyut ifadeler, mecazlar, kapalı ya da örtülü anlam taşıyan ifadeler anlaşılması zor unsurlardır. Bu nedenle özellikle 5 ve 6. sınıf ders kitaplarında örtülü anlam taşıyan unsurlar yoğun olarak kullanılmamalıdır. Güncellenen Türkçe dersi (1-8. Sınıflar) öğretim programında (2015) da örtülü anlam unsurlarının sadece 8. sınıf kazanımlarında yer aldığı dikkat çekmektedir.

Türkçe dersi öğretim programında yer alan örtülü anlam ifadesinin karşılığı olan dil bilimsel unsurlar somut olarak ifade edilmelidir.

Ayrıca çalışma kitaplarında yer alan örtülü anlam unsurlarını buldurmaya yönelik etkinlikler, somut olarak ifade edilmelidir. Sözelimi “Okuduğunuz metinde yer alan örtülü anlam ifadelerini bulunuz” şeklinde bir etkinlik yerine “Okuduğunuz metinde yer alan mecazları, benzetmeleri, deyimleri, imgeleri vb. bulunuz” biçiminde bir etkinlik yer almalıdır.

Örtülü anlam kapsamında değerlendirilen atasözü, deyim, özdeyiş, kalıp söz, kalıplaşmış söz gibi çok katmanlı unsurlara yönelik etkinlikler; ifadenin anlamını tahmin etme, sözlüğe bakma ya da yazılı / sözlü olarak ‘asıl anlatılmak istenen’i açıklama tarzındadır. Bu tarz etkinlikler, yaratıcı yazma / yaratıcı konuşma biçiminde düzenlenerek sıradanlıktan kurtarılmalıdır.

Kaynaklar

- AKSAN, D. (1999a). *Türkçenin Gücü*. (6. Baskı). Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AKSAN, D. (1999b). *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*. (3. Baskı). Ankara: Engin Yayıncılık.
- AKSAN, D. (2006). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınevi.
- AKSAN, D. (2015). *Türkçenin Sözcük Varlığı*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- AKSOY, Ö. A. (2014). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I, II*. Ankara: İnkılâp Yayınları.
- ALYILMAZ, C. (2010). Türkçe Öğretiminin Sorunları. *Turkish Studies*, 5(3), 728-749.
- ARSLAN, M. M. ve BAYRAKÇI, M. (2006). Metaforik Düşünme ve Öğrenme Yaklaşımının Eğitim-Öğretim Açısından İncelenmesi. *Milli Eğitim*, 35(171), 100-108.
- AYDIN, İ. H. (2006). Bir Felsefi Metafor Yolda Olmak. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 4(3), 9-22.
- BAĞCI, H. (2010). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Atasözleri ve Deyimleri Algılama Düzeyi. *TÜBAR*, 27, 91-110.

- BAŞ, B. (2002). Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanımı. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(2), 60-68.
- BAŞ, B. (2012). Okuma ve Dinleme Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi. (Ed. Murat ÖZBAY). *Türkçe Eğitimi Açısından Dil Bilgisi Öğretimi*. (197-226). Ankara: PegemA Yayıncılık.
- BAYRAKTAR, N. (2014). *Dil Bilimi*. (3. Basım). Ankara: Nobel Yayınevi.
- BİLGİN, (2006). *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- CEVİZCİ, A. (2002). *Felsefe Sözlüğü*. (5. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ÇOLAK BOSTANCI, G. (2009). Türkçedeki Temel Kelimelerin Çağrışımlarında Alt Kültürün İzleri. *Millî Folklor*, 21(81), 64-77.
- DEMİR, T ve MELANLIOĞLU, D. (2011). Türkçe Öğretiminde Deyimlerin Çağrışımla Kazandırılması. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(31), 631-649.
- FRETZİN, L. (2001). *Methapors in Teaching*. <http://lrs.ed.uiuc.edu/students/fretzin/EPL11q5Metaphors.htm> adresinden 09. 11. 2015 tarihinde indirilmiştir.
- GÖÇER, A. (2010). Türkçe Öğretiminde Çok Uyarınlı Bir Öğrenme Ortamı Oluşturmak İçin Seçkin Edebî Ürünlerden Yararlanma. *TÜBAR*, 27, 341-369.
- GÜFTÂ, H. ve KAN, M. O. (2011). İlköğretim 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabının Dil ile İlgili Kültür Öğeleri Açısından İncelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(11), 239-256.
- GÜNAY, D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- İMER, K., KOCAMAN, A. ve ÖZSOY, S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- KORKUT, E. (2012). Bile: Kullanım Değerleri Bile Kullanımında Önvarsayımlar ve İmalı Anlamlar. *Turkish Studies*, 7(4), 145-162.
- MEB. (2006). *İlköğretim Türkçe Dersi (6, 7, 8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2012). *İlköğretim Türkçe 8 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2013). *İlköğretim Türkçe 6 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2013b). *İlköğretim Türkçe 7 Öğretmen Kılavuz Kitabı*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB. (2015). *Türkçe Dersi (1-8. Sınıflar) Öğretim Programı*. Ankara: MEB Yayınları.
- ONAN, B. (2013). *Dil Eğitiminin Temel Kavramları*. (2. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- ONAN, B. ve BAŞ, B. (2009). Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yazılı Anlatımlarında Deyim Kullanımı: Hatay ve Sivas Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 113-139.
- ONAN, B. ve ÖZÇAKMAK, H. (2014) Türkçe Deyimlerde Dil Farkındalığı ve İşlevsel Dil Kullanımı. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(1), 1-22.
- ONAN, B. ve TİRYAKİ, E. (2012). Türkçede Örtülü Anlam Oluşturan Unsurlar ve Ana Dili Öğretimindeki İşlevleri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 223-240.

- ONAN, B. ve TOKDEMİR, N. (2012). İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarında Uzak Bağdaştırma Kullanımı Üzerine Bir Araştırma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 29-44.
- PİLANCI, H. (2014). 7-9 Yaş Arasındaki Türk Çocuklarında Kelime Çağrışımını Etkileyen Sosyoekonomik Değişkenler. *Bilig*, 68, 183-208.
- SENEMOĞLU, N. (2007). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim: Kuramdan Uygulamaya*. Ankara: Gönül Yayıncılık.
- TDK. (1974). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK. (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.
- UĞUR, N. (2003). *Anlambilim*. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- ÜSTÜNOVA, K. (2010). Yüzey Yapı - Derin Yapı Kavramları Üzerine. *Turkish Studies*, 5(4), 697-704.
- VARDAR, B. (2002). *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.